

■ УДК 330.111.66:141.319.8

З. М. Остропольська, кандидат філософських наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

ТЕХНОГЕННА КУЛЬТУРА: АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ (СТАТТЯ ДРУГА)¹

На основі існуючого в науковій літературі дискурсу розглядаються техногенна культура, проблема існування й подальшого розвитку сучасної людини в контексті дослідження означеного явища. порушено питання техногенності, яке набуває статусу світоглядного принципу, однієї з основних парадигм у сучасних теоріях цивілізаційного та культурного розвитку. Акцентовано на актуалізації антропологічних вимірів техногенної культури, необхідності врахування ціннісно-цільових, у першу чергу етико-моральних, її складових.

Ключові слова: техногенна цивілізація, техногенна культура, людина, наука, техніка, технологія, екологія, антропоморфізм, культурна парадигма, гуманізм.

З. Н. Остропольская, кандидат философских наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ТЕХНОГЕННАЯ КУЛЬТУРА: АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ (СТАТЬЯ ВТОРАЯ)

На основе существующего в научной литературе дискурса рассматриваются техногенная культура, проблемы существования и дальнейшего развития современного человека в контексте исследования данного явления. Отмечается, что техногенность приобретает статус мировоззренческого принципа, одной из основных парадигм в современных теориях цивилизационного и культурного развития. Акцентируется на актуализации антропологических измерений техногенной культуры, необходимости учета ценностно-целевых, в первую очередь этико-нравственных, ее составляющих.

Ключевые слова: техногенная цивилизация, техногенная культура, человек, наука, техника, технология, экология, антропоморфизм, культурная парадигма, гуманизм.

Z. N. Ostropolska, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

TECHNOGENIC CULTURE: ANTHROPOLOGICAL DIMENSION (THE SECOND ARTICLE)

On the basis of the existing scientific discourse the article focuses on the phenomenon of technogenic culture, the issue of the existence and

---

¹ Перша стаття опублікована в зб. наук. праць «Культура України». Сер. Культурологія. — Вип. 52, Харків : ХДАК, 2016. — С. 29–36.

further development of a modern man in the context of the study of this phenomenon. It is noted that the technogenic phenomenon acquires the status of philosophical principles, one of the main paradigms in the modern theory of civilization and cultural development. It is suggested that in the modern context the issues of social monitoring of scientific, technical and technological activities of a man as a subject of culture are becoming increasingly important.

Key words: technogenic civilization, technogenic culture, human being, science, engineering, technology, ecology.

Постановка проблеми. Сьогодні серед представників гуманітарного знання — філософів, культурологів, соціологів, фахівців з управління соціокультурними процесами — набувають особливої актуальності проблемні питання перспектив цивілізаційного розвитку людства в цілому й окремих спільнот (державних, національних, регіональних) зокрема. Дедалі більше уваги приділяється осмисленню явища, яке нині дістало назву «техногенна культура». Але також актуальним є питання: яким чином позиціює себе сучасна («техногенна») людина як суб'єкт цієї культури, які перспективи її подальшого існування в умовах тотальної влади технонаук і новітніх технологій? Отже, **мета статті** — на основі існуючого в науковій літературі дискурсу зацентувати на явищі техногенної культури, проблемі існування й подальшого розвитку сучасної людини в контексті дослідження його антропологічних вимірів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми техногенності як однієї з характерних ознак сучасного етапу цивілізаційного процесу на сторінках наукових видань активно обговорюють філософи й культурологи [1–5]. Завдяки відомому сучасному філософу В. С. Стьопіну [4] окремі дослідники гуманітарних проблем стали широко використовувати такі поняття, як «техногенна цивілізація», «техногенне суспільство», «техногенна культура», «техногенна людина». Сам концепт «техногенність» передбачає розуміння того факту, що в сучасних умовах наука, техніка, новітні технології домінують у житті суспільства, без них соціокультурні процеси просто неможливі. Цей очевидний факт надає підстави для суттєвого переосмислення місця й ролі людини в сучасному цивілізаційному розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з матеріалістичним розумінням історії, суспільне буття є визначальним стосовно суспільної свідомості, спосіб виробництва домінує в структурі суспільства, виробничі відносини, економічний фактор — базис усієї соціокультурної «надбудови». Сучасні дослідники

індустріально-інформаційного суспільства звертають увагу на домінування в його еволюції таких факторів, як рівень розвитку техніки, технологій, зумовлених еволюцією наукових знань. Останні є важливою складовою особливої нематеріальної субстанції — інформації. Отже, якщо правильно зазначав К. Маркс, що стан економіки залежить від виробничих сил, а ці останні — від техніки й технології, то так само істинним можна вважати і твердження — інформація визначає межі й рівень розвитку технології [1, с. 19].

Зважаючи на визначення вирішальних детермінант у соціокультурному процесі, констатуємо на основі твердження М. Вебера, що істиннішими є не теорії, що надають пріоритетного значення ідеї однофакторності, а концепції багатовимірного бачення функціонування й розвитку суспільства. Такими факторами можуть бути як матеріальні, так і духовні чинники: економіка, наука, техніка й технології, політика, суспільна технологія, мораль, релігія. На кожному етапі історичного розвитку суспільства ті чи інші фактори або їх ситуативне поєднання можуть відігравати вирішальну роль. Не можна не погодитися з думкою Є. В. Горелової, котра відзначає: «Зміни в економіці, політиці й культурі залежать від змін у технології виробництва, технології влади й технології культурної, зокрема інтелектуальної діяльності. У зв'язку з цим, таке розуміння культурно-історичного процесу сприймається, стає очевидним, інформаційна складова як формоутворюючий чинник культури відіграє в ній фундаментальну системоутворюючу роль. І дійсно, з якою конкретною економічною межею не стикалась людина, вона виробляє продукцію, товари й послуги лише на основі тих знань і ноу-хау, які вона здобула на цей час і в цьому суспільстві» [1, с. 19–20]. Зазначимо, що К. Маркс ще в середині XIX ст. зумів помітити зростаючий пріоритет науки як визначального чинника в соціокультурному розвитку й охарактеризував її як «безпосередню виробничу силу суспільства».

У найширшому розумінні слова культура — це «друга природа», штучне середовище, яке створює людина заради задоволення потреб, реалізуючи свої потенційно безмежні творчі сили. На нинішньому етапі історичного розвитку людства це штучне середовище позначається поняттям «техносфера». Техніка, прогресуючі технології як форми втілення наукового знання, опредметнення інформації створюють нову реальність — техногенну культуру. За своєю сутністю вона — інформаційний феномен, «серцевиною» інформації є знання, точніше, наукові знання, втілені в суспільну практику. Поєднання знання і практичної дії реалізується в технологічному акті, що характеризується терміном «ноу-хау», тобто «знаю-як», знаю, як діяти,

як продукувати явища духовної й матеріальної культури. У сучасних умовах ці акти здійснюються переважно за допомогою новітніх досягнень науки і техніки. У світовому просторі між державами, окремими регіонами посилюється конкуренція у сферах запровадження інновацій, новітніх технологій. Техногенність, таким чином, стає одним із основних критеріїв прогресу та процвітання окремих країн, національних культур.

Техногенна культура — це нова якість у розвитку соціуму, новий історичний тип культури. Новим за своєю суттю є також і виробник цієї культури, тобто її суб'єкт. Йому притаманні зокрема новий світогляд, нова поведінка, нові стандарти комунікації та спілкування — одним словом, новий спосіб життя. Окремі дослідники зазначають, що техногенність як сучасний соціокультурний феномен — новий світоглядний принцип і механізм цивілізаційного розвитку — змінює всю систему соціоантропогенезу, а саме: ускладнює окремі сфери життя й одночасно зумовлює незнаний досі комфорт існування людини, збільшення вільного часу, продовження тривалості її життя.

У чому полягають новаційні особливості нинішнього етапу антропосоціогенезу? На думку С. О. Храпова, до них належать:

- зміни просторово-часових характеристик соціального й антропологічного розвитку;
- формування духовного вакууму в умовах девальвації класичних цінностей, образів культури й відсутності нових конструктивних меганаративів;
- аксіологізація змін і новоутворень;
- техноцентризм, мобільність, транснаціональність індивіда;
- віртуалізація комунікацій.

У результаті цих змін, зауважує С. О. Храпов, відбувається «розмивання» контурів традиційних культурних параметрів. Формується «трансгранична ідентичність, що позиціює образ «людини світу», людини без конкретної культурної орієнтації». Людина опиняється в кризовій ситуації, коли сфера традиційної культури й ідентичності зникають, а єдина світова культура ще не сформована, окрім того, за допомогою технічних послуг їй надано доступ до культур та ідентичностей усіх країн. Унаслідок цього виникають культурний та світоглядний еkleктизм і релятивізм, які суттєво ускладнюють проблеми сучасного соціоантропогенезу [5, с. 68].

Сучасні новаційні технології є провідними чинниками, інструментами конструювання техногенної людини як суб'єкта соціокультурного процесу, носія нової свідомості, нової мови, нових цінностей, нової адаптаційної стратегії і, врешті-решт, — нової ідентичності.

Відомо, що ціннісній свідомості притаманні певний консерватизм і традиціоналізм. Інколи під впливом певних соціокультурних факторів і подій відбувається «переоцінка цінностей». Окремі представники інтелектуальної еліти у філософсько-культурологічному дискурсі пропонують нові цінності матриці. Після Ф. Ніцше кардинальні зміни в інтерпретації усталених цінностей життя, культури, зокрема науки, моралі, мистецтва запропонували філософи-модерністи. Нові ціннісні інтерпретації багато в чому обумовлені зміною наукових парадигм і впровадженням новітніх технологій.

Як відомо, європейська культура епохи модерну хронологічно визначається як історичний час, що змінює епоху премодерн, він тривав понад три століття, починаючи від епохи Нового часу. Людина — суб'єкт цієї культури — дедалі більше відчуває себе вільною від патронату церкви й регламентації самосвідомості, що здійснювалася християнством. У суспільній свідомості епохи модерну поступово формуються ідеали гуманізму, віра у невідворотність поступу людства до нового «золотого віку», а розуму надається пріоритетне значення духовного поведиря в пізнанні світу й конструюванні нових суспільних моделей життя. Людина набуває статусу «земного бога», володаря планети, креатура «другої природи» — культури. Базисом духовної культури стає наука, а знання, в інтерпретації Ф. Бекона, проголошується наймогутнішою силою суспільства. Духовна «конституція» культури модерну містить такі пріоритетні принципи рефлексії та самореалізації людини, як раціоналізм, логоцентризм, сайєнтизм, прогресизм, техніцизм. В епосі модерну людина відіграє роль суб'єкта культури. Вона почала усвідомлювати себе володарем не тільки планетарного масштабу, але й косміургом. Створення максимально комфортного способу життя, розробка та впровадження прогресуючих техніко-технологічних інновацій в усіх видах соціокультурної діяльності в цей час занадто різючі навіть для самих творців цих нововведень.

Епоха розуму, науки, знань, здавалося б, повинна позначатися перемогою майже досягнутих ідеалів. Але з часом, навіть ще на вихідному етапі цивілізаційного розвитку (згадаємо скептичні оцінки цих досягнень у філософсько-культурних роздумах Еразма Роттердамського, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Ніцше та ін.) ставало зрозуміло, що ідеали модерну є досяжними лише частково. Якщо зважити позитивні й негативні наслідки діяльності людини модерну як суб'єкта культури, то ще не відомо, яким може бути цей баланс. На думку багатьох дослідників, вона стала не стільки господарем, скільки заручницею деструктивних дій, спричинених технонаукою та технологіями, що

впроваджуються в немало сфер життя соціуму. «Навала глобальних негативних наслідків НТП, яка дедалі більше зростає, примусила людину модерну визнати, що хоча цей поступ і дозволив людству приборкати енергію викопного палива, атома та інших сил глобального еволюціонізму, проте саме він прирікає людство платити за це приборкання природних стихій позбавленням здоров'я, втратою чистого середовища проживання, неухильним зменшенням гарантій на виживання, екзистенційним страхом» [3, с. 43].

У культурі як органічно цілісному утворенні можна вирізнити три головні царини: наука, господарство та мистецтво [2, с. 33]. Вони існують і в епоху модерну, і в постмодерновий час. Але суттєво змінюються акценти у функціонуванні й розвитку культур у ці дві епохи. Культура модерну акцентує здебільшого на технонауці та технологіях, людина як феномен культури і її творець перебуває переважно на задньому плані. І це акцентування відіграло негативну й навіть деструктивну роль у цивілізаційному процесі. Духовно-етичній складовій людського духу надавалося другорядного значення, водночас саєнтистське мислення, логіцизм, обчислювально-прагматичний розум протягом століть домінував у культурі модерну. Людина як найвища цінність буття набула в соціумі статусу маргінала. Саме ці обставини спричинили «бунт» інтелектуалів-постмодерністів проти культури епохи модерна. Ось що пише з цього приводу відомий німецький філософ П. Козловський: «У всіх трьох царинах культури — науці, мистецтві та господарстві — можна довести наявність двох протилежних вимірів — антропоморфізму та техноформізму. Модерна культура в її головних принципах є техномодерною. Вона переносить технічні та неорганічні моделі в царину саморозуміння, самосвідомості людини, її ставлення до світу та інших людей. Постмодерна культура антропоморфна. Характерні ознаки людського досвіду та пізнання органічного (взагалі живого) світу переносяться на такі форми культури, як наука, мистецтво та господарство. Антропоморфізм, самопізнання людини, досвід духовного світу переважають над принципами та моделями технічного та неорганічного світів» [2, с. 35].

Якщо духовна культура модерну основана на утопічному переконанні в безмежних можливостях розумного пізнання світу, гармонійних відносинах між людьми, прогресі людяності, то постмодерна свідомість ґрунтується на запереченні означених посилив. Для повноти аргументації наводимо таблицю відмінних ознак цих двох типів культури — модерної й постмодерної, яку запропонував П. Козловський:

Модерн	Постмодерн
Функціоналізм: відокремлення царини життя та відмова від символізації культури в мові	Контекстуальність: взаємопроникнення царини життя та символізації культури в оповідальній мові знаків
Сцієнтизм у культурі знання: наука як констатуюча картина світу	Плюралізм релігійного, утилітарного та культурного знань у культурі знання
Матеріалізм чи моністичний ідеалізм у теорії цілісної дійсності	Духовно-тілесний реалізм як теорія цілісної дійсності
Взаємопов'язані теорії особистості та свободи як збільшення можливості вибору	Субстанціональні теорії особистості, суттєва свобода, здатна до змін ідентичність
Функціональні теорії суспільства	Органічні теорії суспільства
Природничо-, науково- та механістично орієнтовані теорії господарства	Духовно- та природничо-наукові теорії господарства
Економіко-технічний світ: «техноформізм»	Соціально-культурний світ: «антропоморфізм»

[2, с. 34–35]

Змістовий аналіз означених зразків культури надає підстав для висновку: культура окремої епохи або окремого суспільства ґрунтується на цілісній парадигмі з певним комплексом креативних ідей і проєктів життєутворення. Зіставлення параметрів цих двох етапів культур свідчить про зміну культурних парадигм. «Перехід у царину постмодерної культури означає зміну парадигми: загальні постмодерні риси стають помітними в усій тоталітарності культури. Якщо застосувати якусь загальну назву, то ця зміна парадигми звучатиме так: на місце переважно економічних теорій і рішень приходять концептуальні та культурні». Загальний висновок німецького філософа такий: «Культурна контекстуальність стає дедалі значимішою поруч з вартостями економічної та технічної ефективності, а культура та піклування посідають місце технічного виробництва» [2, с. 34].

Про зміну культурної парадигми й наукової раціональності в сучасних умовах говорить і Є. В. Горелова: «Створюючи техногенну цивілізацію, людство не просто змінило середовище власного існування, воно постало перед необхідністю зміни культурної парадигми» [1, с. 13].

Отже, культурна контекстуальність — важлива умова оптимізації життя соціуму на стадії техногенності. Як відомо, центром духовної культури була, є і буде її етична складова, моральність людини як суб'єкта культури. Наука, техніка, технології, якщо їх деморалізувати та дегуманізувати, перетворюються на жахливу деструктивну силу, антикультуру. У визначенні перспектив існування техногенного суспільства немає одностайної думки. У спрощеному баченні можна виявити альтернативні як песимістичні, так і оптимістичні проекти. Песимістичний погляд на вирішення проблеми ґрунтується на тому, що техногенного «джина», випущеного з пляшки, вже неможливо приборкати, адже техногенність сучасного життя й полягає саме в тому, що без техніки й новітніх технологій людство не може існувати і від домінування цих феноменів позбавитися неможливо. Оптимістично налаштовані науковці вважають, що вихід із цієї кризи є, він полягає в гуманізації технауки й технологій, за умови прискіпливого міжнародного моніторингу наукових і техніко-технологічних розробок. Існують, наприклад, і певною мірою парадоксальні думки: подолати техногенну кризу можливо за єдиної умови — не стримувати технології, а всіляко розвивати їх. Адже відмовитися від них означає приректи населення планети на злиденне існування, тому необхідно вибирати й розвивати ті технології, які існують у гармонії з природою та соціумом [1, с. 12].

Отже, як **висновки** зазначимо, що сучасний стан культури людства характеризується як техногенна культура. Це нова якість у розвитку соціуму, специфічний спосіб життя сучасної людини. Техногенна культура ґрунтується на новій парадигмі, притаманній часу постмодерну, її базові ознаки — надзвичайно швидкі темпи розвитку науки, техніки й новітніх технологій, причому інформаційна складова набуває фундаментального значення. У контексті нової парадигми культури актуалізується значення антропоморфізму, сутність якого полягає в переоцінюванні місця й ролі людини в техногенній цивілізації, коли не техноморфні, а антропоморфні чинники посідають головні місця. Вони передбачають необхідність гуманізації, «окультурення» досягнень науки, техніки та технологій в процесі їх упровадження в життя суспільства. Постнекласична раціональність визначає нові парадигмальні орієнтири, ціннісно-цільові параметри, сутність яких полягає в урівноваженні техногенних, екологічних і антропологічних складових в умовах сучасного та майбутнього етапів соціокультурного розвитку людства. Отже, згідно з новою парадигмою, культурна концептуальність, і передусім етико-моральна нормативність стають дедалі необхіднішими умовами оптимізації життя соціуму в умовах техногенності.

Список використаних джерел

1. Горелова Е. В. Философское осмысление проблем техногенной цивилизации / Е. В. Горелова // Философские науки. — 2006. — № 9. — С. 5–21.
2. Козловські П. Культура постмодерна: соціально-культурні наслідки технічного розвитку. В. І. Штанько, І. З. Цехмистро, В. Н. Сумятин. — В кн.: Постмодерн в філософії, науке, культурі: Хрестоматія / Харків, 2000. — С. 21–52.
3. Лук'янець В. С., Соболь О. М. Філософський постмодерн: Навч. посібн. для викладачів, аспірантів, студентів вузів, які спеціалізуються в галузі гуманітарних дисциплін. / В. С. Лук'янець, О. М. Соболь — Київ : Абрис, 1998. — 352 с.
4. Степин В. С. Научные понятия и ценности техногенной цивилизации / В. С. Степин // Вопросы философии. — 1989. — № 2. — С. 3–18.
5. Храпов С. А. Техногенный человек: проблемы социокультурной онтологизации / С. А. Храпов // Вопросы философии. — 2014. — № 9. — С. 66–75.

References

1. Gorelova Ye. V. Filosofskoye osmysleniye problem tekhnogennoy tsivilizatsii / Ye. V. Gorelova // Filosofskiyе nauki. — 2006. — № 9. — S. 5–21.
2. Kozlovsky P. Kultura postmoderna: sotsialno-kulturni naslidky tekhnichnoho rozvytku / V. I. Shtanko. I. Z. Tsekhmistro. V. N. Sumyatin Postmodern v filosofii. nauke. kulture: Khrestomatiya. — Kharkov, 2000. — S. 21–52.
3. Lukianets V. S., Sobol O. M. Filosofskiy postmodern: navch. posibn. dlia vykladachiv, aspirantiv, studentiv vuziv, yaki spetsializuiutsia v haluzi humanitarnykh dystsyplin / V. S. Lukianets, O. M. Sobol. — Kyiv : Abrys, 1998. — 352 s.
4. Stepin V. S. Nauchnyye ponyatiya i tsennosti tekhnogennoy tsivilizatsii / V. S. Stepin // Vopr. filosofii. — 1989. — № 2. — S. 3–18.
5. Khrapov S. A. Tekhnogennyy chelovek: problemy sotsiokulturnoy ontologizatsii / S. A. Khrapov // Vopr. filosofii. — 2014. — № 9. — S. 66–75.

■ UDC 330.111.66:141.319.8

Ostropolska Z. N., Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

TECHNOGENIC CULTURE: ANTHROPOLOGICAL DIMENSION (THE SECOND ARTICLE)

The aim of this paper is to focus on the phenomenon of technogenic culture, the issue of the existence and further development of a modern man in the context of the study of this phenomenon on the basis of the existing scientific discourse.

Research Methodology. Theoretical and methodological basis of the article are the approaches, theories, concepts used by the researchers when considering the civilizational and socio-cultural processes including the functioning and prospects of the development of science, engineering and technology. Special attention is given to the philosophical and culturological approach through the studies of socio-cultural nature under the conditions of modernity.

Results. The article focuses on a new phenomenon in the development of modern society, which is designated by the term "constructability". It is noted that the technogenic phenomenon acquires the status of philosophical principles, one of the main paradigms in the modern theory of civilization and cultural development. Modern researchers increasingly focus on such phenomena as "technological civilization", "techno culture", "techno man", "techno minds". The most important feature of technogenic culture is unprecedentedly rapid changes in technology and technologies by means of systematic implementation in production, economic activities and spiritual activities and spiritual life of scientific knowledge. However, the progress of science, engineering and technology has a very major flaw: it led to the emergence of a number of global problems, among which the most important are the problems of the preservation of a man and his natural environment, the biosphere. It is suggested that in the modern context the issues of social monitoring of scientific, technical and technological activities of a man as a subject of culture are becoming increasingly important. In this regard, the issues of value consciousness, environmental ethics, and humanity with regard to a man as the Creator of culture are in the first position. All the issues require social monitoring of scientific and technological activities.

Novelty. The author substantiates the position that a technogenic culture is a new mode of sociality that emerged in the modern information society. In terms of functioning the technogenic culture, there are a number of problems of socio-cultural and humanitarian nature, which require active social monitoring.

The **practical significance.** The research has important implications for the consideration of socio-cultural issues of functioning and development of technological society. The obtained results make it possible to develop optimal solutions in overcoming crisis situations in the modern stage of civilization development.

Key words: technogenic civilization, technogenic culture, human being, science, engineering, technology, ecology.

Надійшла до редколегії 7.11.2016 р.